

Annona Nova XII.

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Kerényi Károly Szakkollégium

Pécs, 2021

Szakmai lektorok:

Gózsy Zoltán, Kocsis László, Maczelka Csaba, Pilkhoffer Mónika,
Szabó Veronika, Tarnay László, Váradi Katalin, Vitári Zsolt Tamás,
Weiss János

A kiadvány a *Nemzeti Tehetség Program* támogatásával jött létre
NTP-SZKOLL – 20-0019

Kiadó: Kerényi Károly Szakkollégium
Felelős kiadó: András Csaba

Szerkesztő: Ónya Balázs

Olvasószerkesztők: Branczeiz Anna, Csabay István, Csapó
Gyöngyvér, Daradics Boglárka, Fenyő Dániel, Kovács István

ISSN: 2061-4926
© A szerzők, 2021
© A szerkesztők, 2021

Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

KOVÁCS ISTVÁN	
Előszó	7
BORDÁS BERTALAN	
Diáktüntetéők Budapesten és demonstrációk Londonban. A háborúpárti brit sajtónarratíva megjelenése a magyar sajtóban és közvéleményben az 1875–1878-as nagy keleti válság idején	13
CSABAY ISTVÁN	
Miért nem retributivista Cesare Beccaria?	35
DARADICS BOGLÁRKA	
Lukács György drámaelméleti fogalomrendszerének szociológiai aspektusai	61
HORVÁTH MIHÁLY	
Immodesty of the Caress	81
KARÁCSONYI KRISZTINA	
Elkülönülő tárgyjelölés egy magyarországi romani idiolektusban	101
LUKÁCS LAURA KLÁRA	
Tintin a plakátok földjén. Transztextuális kapcsolódások Exem plakátművészete és az Hergé-hagyomány között	113

ORSÓS GYÖRGY	
A náci diktatúra tankönyvi ábrázolásának metamorfózisa	127
RAPOSA VIVIEN KITTI	
A Turul Szövetség revíziós propagandája az Erzsébet Tudományegyetemen a két világháború között	141
Rezümék	163
A Kerényi Károly Szakkollégium tagjai a 2020/2021-es tanévben	171
A Kerényi Károly Szakkollégium mentorai a 2020/2021-es tanévben	172

Miért nem retributivista Cesare Beccaria?

Bevezetés

Cesare Beccaria 1764-ben megjelent *A bűnökről és a büntetésekről* című értekezésének recepciótörténete talán a leggazdagabb az itáliai felvilágosodás művei közül. A mű deklarált célja a halálbüntetés intézményének eltörlése mellett egy olyan büntetőreform kidolgozása, amely végérvényesen leszámol a középkori szokásjogon alapuló büntetőgyakorlatok önkényes és embertelen jellegével.¹ Beccaria művének egyik központi fogalma a *közhasznosság*, amely jogfilozófiai rendszerének origóját képezi; a pozitív törvényeknek normatív jelleggel kell fellépniük, s a törvényhozás végcélja az emberek biztonságának és boldogságának biztosítása, vagyis – Beccaria kifejezésével – „*a legnagyobb boldogság a legtöbb ember közt szétosztva*.”² Ez a premissza Beccaria antropológiai koncepciója felől érthető meg. Elmélete egy olyan társadalmat jelenít meg, amelyben az egyének cselekedeteit önnön egoisztikus

¹ A XVIII. században uralkodó büntetőjogi gyakorlatok részletes leírásához ld. MAESTRO, Marcello T., *Cesare Beccaria and the Origins of Penal Reform* (Philadelphia: Temple University Press, 1973), 12–19; MAESTRO, Marcello T., *Voltaire and Beccaria as Reformers of Criminal Law* (New York: Columbia University Press, 1942), 1–13; van DÜLMEN, Richard, *A rettenet színháza: Ítélezési gyakorlat és büntetőrituálék a kora újkorban*, ford. BÉRCZES Tibor (Budapest: Századvég Kiadó, 1990).

² BECCARIA, Cesare, *A bűnökről és a büntetésekről*, ford. MADARÁSZ Imre (Máriabesnyő: Attraktor, 2017), 9. (Kiemelés az eredetiben. A fordítás módosításával – Cs. I.).

szenvedélyeik és érdekeik határozzák meg, hajtják bizonyos célok irányába, s amely önértékek szükségszerűen akadályozzák és korlátozzák egymást.

Azt a gravitációhoz hasonlatos erőt, amely saját jólétünk felé ösztökél bennünket, csakis a vele szembe állított akadályokkal lehet féken tartani. Ennek az erőnek a következménye az emberi cselekedetek zavaros sora: ha ezek összeütköznek és sértik egymást, a büntetések, melyet én *politikai akadályoknak* neveznék, lefékezik rossz hatásukat [...].³

Ezzel ugyanakkor nem az egyén természetes hajlamait, valamint a szükségletei kielégítésére törekvő cselekedeteket kell elnyomni – hiszen a saját jólétünkre irányuló vágy Beccaria szerint minden érző lényre egyetemesen hat –, hanem egy közös cél irányába kell csatornázni. A társadalom célja a törvényhozással és igazságszolgáltatással olyan jogok és kötelességek meghatározása, amelyek alapján az egyéni érdekek összeütközéséből eredő nemkívánatos hatások kiszámíthatóak, féken tarthatóak. A lombárd filozófus szerint ugyanis az érző lények mozgatója a „gyönyörűség és a fájdalom”.⁴ E redukcionista elmélet alapvetései körvonalazódnak Jeremy Bentham *Bevezetés az erkölcsök és a törvényhozás alapelveibe* című munkájának első fejezetében is, a hasznosság princípiumának meghatározásakor: „A természet az emberi nemet két szuverén úr – a fájdalom és az élvezet – kormányzata alá helyezte.”⁵ Bentham személye markáns részét képezi a Beccaria-recepciónak, továbbá retrospektív értelmezését is jelentősen meghatározta.

³ Uo., 18–19. (Kiemelés az eredetiben. A fordítás módosításával – Cs. I.).

⁴ Uo., 20; Vö. HELVÉTIUS, Claude-Adrien, *De l'esprit*, (Paris: Durand Libraire, 1758), 191. Hozzáférés: 2021.02.27. http://classiques.uqac.ca/classiques/helvetius_claude_adrien/de_l_esprit/helvetius_de_l'esprit.pdf

⁵ BENTHAM, Jeremy, „Bevezetés az erkölcsök és a törvényhozás alapelveibe”, ford. FEHÉR Ferenc, in szerk. MÁRKUS György, *Brit moralisták a XVIII. században*, 677–774 (Budapest: Gondolat Kiadó, 1977), 680.

Oh mesterem, első evangélistája az észnek te, aki Itáliát annyival fölébe emeled Angliának és, hozzátenném, hogy Franciaországnak is, ha nem Helvétius lenne az, akinek, noha nem írt a törvényről, alapelveidet köszönheted: te, aki az ész nyelvéen elmélkedtél a törvényekről, amikor Franciaországban csak szakzsargonban írtak róla [...]: te, aki a hasznosság útján oly gyakori és gyümölcsöző kitérőket tettél, mit hagytaál reánk mint tennivalót? Hogy sose térjünk le arról az útról.⁶

Az itáliai filozófus elméletének konzekvencialista fókusza, valamint Jeremy Bentham magasztos hivatkozásai alapján Beccaria-t a filozófiai kánon *ante litteram* utilitaristának tekinti. Bentham idézett passzusa is arról tanúskodik, hogy célszerű valamilyen kontinuitást feltételezni Beccaria és Bentham gondolkodása között, amely alapján utóbbi az itáliai szerző filozófiájának folytatására, az általa kijelölt eszme részletes és precíz kidolgozására vállalkozik. Beccaria proto-utilitarista értelmezésének irodalma jelentős, és főleg az angolszász nyelvterületeken elterjedt.⁷

⁶ Idézi: MADARÁSZ Imre, „Az olasz és az angol felvilágosodás kapcsolatainak történetéből”, in Uő., *Kalandozások az olasz Parnasszuson: Italianisztikai tanulmányok*. 46–53 (Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 1996), 47.

⁷ Richard Bellamy arra hívja fel a figyelmet, hogy Beccaria értekezésének első angol fordításában a „*the greatest happiness shared among the greater number*” eredeti formula egyrészt helytelen formában szerepel („*the greatest happiness of the greatest number*”), másrészt a kötet fordítója egy olyan tézist lát benne, amely Beccaria számára a törvények és az emberi megállapodások egyedüli mércéjét jelenti. Bellamy megjegyzi, hogy végül Bentham valóban ezt az elvet tette meg morál- és jogfilozófiájának alapjává, és ezzel a tézissel támadhatta a kontraktualista és jogi érveket. Véleményem szerint ez a félrevezető fordítás és interpretáció is meghatározhatta Beccaria recepcióját. BELLAMY, Richard, „Introduction”, in szerk. Uő., *Beccaria: 'On Crimes and Punishments' and Other Writings*, IX–XXX (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), XVIII–XIX; Beccaria Benthamre gyakorolt hatásához ld. HART, H. L. A., *Essays on Bentham: Studies in Jurisprudence and Political Theory*, (Oxford:

Az azonban világosan látszik, hogy Beccaria elméletében a hasznossághoz való ragaszkodás nem a konkrét cselekvéseket, illetve a cselekvési indokokat meghatározó metaetikai elmélet, hanem sokkal inkább egy olyan kitüntetett referenciapont, amely bizonyos társadalmi gyakorlatok és intézményrendszerek helyességének és hatékonyságának megítéléséhez szolgálhat mértékül.⁸ Ennek következtében az elmélet számos olyan – a büntetések szempontjából kardinális – szemponttal bír, amelyek összeférhetetlennek látszanak egy benthami klasszikus utilitarista koncepcióval. E szempontok kiemelésére törekednek azon interpretációk, amelyek szerint – a korábban elterjedt és konszenzuálisan elfogadott utilitarista értelmezésekkel szemben – Beccaria büntetőjogi elmélete a retributív igazságszolgáltatás irányvonalát (is) követi. A retributivista narratívát támogató értelemzések között radikálisan szélsőségesnek tartom David B. Young vállalkozását, aki Beccaria-t egyértelműen retributivista gondolkodóként mutatja be.⁹

Dolgozatomban arra kívánok rámutatni, hogy Young értelmezése alapvetően célt téveszt, mivel egy olyan utilitarista elmélet fogalmi eszköztárát használja fel, amely egy későbbi kor terméke. Ebből kifolyólag Beccaria retributivista elköteleződését úgy igyekszik bizonyítani, hogy az értekezést egy benthamiánus utilitarizmussal állítja szemben.

Clarendon Press, 1982), 40–52; továbbá: HALÉVY, Élie, *The Growth of Philosophic Radicalism*, (London: Faber and Faber, 1934), 21, 58–60, 70–72.

⁸ Philippe Audegean az utilitarizmus kétértelműségére hívja fel a figyelmet. A kifejezés egyfelől jelölhet egy normatív politikai-etikai elméletet, átfogó filozófiai doktrínát – és ebben az értelemben nem léteznek utilitaristák Bentham előtt –, másfelől kifejezheti a hasznossághoz való teoretikus elköteleződést egy általános doktrínán belül. Beccaria esetében az utilitarizmus nem egy mindent megalapozó metaetikai elmélet, hanem egy olyan mérce, amely segítségével az intézményrendszerek, a társadalmi, s különösen a büntetőjogi gyakorlatok értéke megítélhető. Vö. AUDEGEAN, Philippe, *Cesare Beccaria, filosofo europeo*, (Roma: Carocci, 2014), 93–134, különösen: 98.

⁹ YOUNG, David B., „Cesare Beccaria: Utilitarian or Retributivist?“, *Journal of Criminal Justice*, 4, 11. sz. (1983): 317–326.

Cesare Beccaria Young értelmezésében

Beccaria büntetőjogi koncepciója körül folyó értelmezési viták is azt az álláspontot erősítik, hogy elméletét nem lehet tisztán utilitaristának tekinteni. A retributivista igazságszolgáltatás a büntetés legitimitását elsősorban arra alapozza, hogy a bűnelkövető *megérdemli* a büntetést.

A megtorlás híveinek felfogása szerint a büntetést az igazolja, hogy a gonosztett büntetést érdemel. Erkölcsileg helyénvaló, hogy aki gonosztettet követ el, bűne arányában bűnhődjék. A büntetés szükségessége a bűnöző vétkéből következik, és a büntetés szigorja a tett elvetemültségétől függ. Erkölcsileg jobb, ha a gonosztevő elnyeri büntetését, mint ha nem; mindenképpen jobb, függetlenül a büntetés következményeitől.¹⁰

A büntetés retributív elmélete általában az utilitarista szempontokkal szemben fogalmazódik meg: amíg az utilitarizmus hívei szerint a büntetés valamilyen hasznos következményekkel kell, hogy társuljon, addig a megtorlás csupán a múlt eseményeire fókuszál, a büntetések esetleges konzekvenciái e tekintetben irrelevánsak.

David B. Young *Cesare Beccaria: Utilitarian or Retributivist?*¹¹ című tanulmánya szerint Beccaria jogfilozófiai értekezésében mindkét elmélet komponensei megtalálhatóak, azonban a hagyományos retributivista elemek hangsúlyosabbak. Young amellett érvel, hogy az itáliai szerző a büntetőjogi szankciók igazolása terén egyértelműen retributivista álláspontot képvisel, és csak a retributív elméletek gyengeségét orvosolandó vezeti be az utilitarista

¹⁰ RAWLS, John, „Kétfajta szabályfogalom”, ford. TAKÁCS Ferenc, in szerk. LÓNYAI Mária, *Tények és értékek*, 364–416 (Budapest: Gondolat Kiadó, 1981), 366.

¹¹ YOUNG, „Cesare Beccaria...”, 317–326.

kalkulust, amellyel képes felmérni a bűnelkövető által okozott kárt, valamint az arra adott arányos büntetést. Érvelésének sarkalatos pontját képezi *A bűnökről és a büntetésekről* azon kontraktualista premisszája, miszerint a szuverén büntetéshez való joga egy hipotetikus társadalmi szerződésen alapul, amelynek során az egyének szabadságuk egy részét – a büntetéshez való jogot – a szuverén uralkodóra ruházták. Ahogy Young mondja, a retributív elméletek gyakorta kapcsolódnak a természetjog és a társadalmi szerződés elméletéhez. Ennek alapján a retributivizmus képviselői szerint a bűnelkövető azért érdemel büntetést, mert egy olyan megállapodást sértett meg, amely mindenki hasznát szolgálja; a paktum konszenzuálisan jött létre, tehát a bűnelkövető maga is előzetesen beleegyezett abba.¹² Nem kívánom vitatni Young azon állítását, miszerint a retributív igazságszolgáltatás sűrűn társul egy kontraktualista koncepcióval, azonban hangsúlyozandó, hogy a szerződéselmélet nem kizárólag a retributivista felfogásnak ágyazhat meg.¹³ A társadalmi szerződés elmélete számos formában megjelenhet: megalapozhatja a moralitást, a korlátozott hatalomátruházást, vagy akár az igazságos társadalmat.¹⁴ Mindazonáltal úgy tűnik, hogy Young elfogadja ezen alapvetést mint elemzésének kiindulópontját. Mind az általa hivatkozott paragrafusok, mind a szerződéselmélet kitüntetett vizsgálata azt implikálja, hogy Beccaria értekezésében szoros összefüggés figyelhető meg a társadalmi szerződés és a retributív büntetőmodell között. A szerző azonban nem idéz konkrét szöveghelyeket, amelyek az érvelését alátámasz-

¹² Uo., 317.

¹³ Vö. WALLEN, Alec, „Retributive Justice”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, szerk. ZALTA, Edward N., Hozzáférés: 2021.03.05. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/justice-retributive>

¹⁴ A kontraktualizmus és a retributív igazságszolgáltatás kapcsolatának esetlegességét jól példázza Thomas Hobbes szerződéselméleten alapuló elrettentő büntetőpolitikája. Vö. HOBBS, Thomas, *Leviatán, vagy az egyházi és világi állam anyaga, formája és hatalma*, ford. VÁMOSI Pál (Budapest: Magyar Helikon, 1970), 263–271.

tanák. Vessünk egy pillantást azokra a passzusokra, amelyekben Beccaria a szuverén büntetéshez való jogát fejt ki. Az értekezésben a büntetési jog alapelve annak *szükségességén* alapul, hogy az uralkodó „megvédje a közjó letétét az egyéni visszaélésektől”.¹⁵

A közjó érdekében feláldozott szabadságrészecskék összessége alkotja egy nemzet szuverenitását, s az uralkodó azoknak törvényes letéteményese és kezelője; de nem volt elégséges megteremteni ezt a letétet, meg is kellett védeni azt az egyes emberek magánbitorlásaitól, akik nemcsak minduntalan arra töreksenek, hogy kivegyék a letétből a saját részüket, hanem a másokét is bitorolnák.¹⁶

[...]

A kényszerűség volt tehát az, ami arra vezérelte az embereket, hogy saját szabadságuk egy részéről lemondjanak: következképpen bizonyos, hogy mindenki a lehető legkisebb részt akarja a közös letétbe tenni, annyit, amennyi elég rábírnai a többieket arra, hogy megvédjék őt. E kicsi részek egysége alkotja a büntetési jogot; minden, ami ezen túl van, az visszaélés, és nem igazság, tény, de nem jog.¹⁷

Ez alapján mondja Young, hogy Beccaria a törvényeket a társadalmi egyesülés feltételeinek tekinti, olyasvalamiknek tehát, amiket a közösség minden tagja elfogadott. A megtorlás azért indokolható, mert az egyén megszegi azokat a feltételeket, amelyekből mindenki profitál: „megérdemli tehát, hogy egy bizonyos jogfosztás érje őt az előnyök és terhek igazságos elosztásának helyreállítása érdekében”.¹⁸

¹⁵ BECCARIA, *A bűnökről...*, 12.

¹⁶ Uo., 11. (A fordítás módosításával – Cs. I.).

¹⁷ Uo., 12.

¹⁸ YOUNG, „Cesare Beccaria...”, 319. (Saját fordítás – Cs. I.).

Young értelmezése alapján a bűnelkövető a paktum megszegésével olyan előnyre tesz szert, amelyet csak a meghatározott büntetés egyenlíthet ki, hogy a társadalmi rend helyreállhasson. Érvelése szerint a mások (vagy a társadalom) kárára tett jogtalan előnyszerzés az a mozzanat, amely a büntetés legitimációját biztosítja. Ennek a tradíciónak a felfogását állítja szembe az utilitárius büntetőetikával, amelyben – szerinte – a *jog*, az *érdem*, valamint a *kötelezettség* fogalma másodlagos jelentőséggel bír.¹⁹ Ez alapján jelenti ki Young, hogy a büntetés indoklása a műben „világosan retributivista: az ilyen kényszerítés alkalmazásának oka az, hogy a bűnös fél megsértette mások jogait, oly módon, hogy a társadalom egészét károsítja. Beccaria nem kísérte meg utilitarista alapon igazolni a büntetés általános jogát.”²⁰

Amennyiben a retributivizmus jogtalan előnyszerzésnek tekinti a törvénysértést, a teória védelmezői feltételezik, hogy a bűnelkövető az individuális előnyszerzéssel más állampolgárt, vagy a társadalom egészét károsítja. Azonban léteznek olyan bűncselekmények, amelyek, noha törvénysértőnek mutatkoznak, mégsem tekintenénk azokat a társadalom egésze számára károsnak.²¹ A retributivizmus egyik fő problémája éppen abban áll, hogy nem képes elszámolni a társadalmi egyenlőtlenségek által előidézett bűncselekményekkel, azaz nem engedi a szociokulturális kontextus felmérését a bűncselekmény súlyosságának mérlegelésénél. Talán éppen ezért rója fel Young a retributív elmélet képviselőinek – például Kantnak és Hegelnek –, hogy a megtorló büntetőmodell olyan idealizált társadalmi berendezkedést feltételez, amelyben az „előnyök és terhek” már igazságosan felosztottak. Nem nehéz belátni, hogy egy büntetés csak akkor képes bármilyen hipotetikus

¹⁹ Uo., 318.

²⁰ Uo., 319–320. (Saját fordítás – Cs. I.).

²¹ Itt elsősorban a nemesek privilegizált helyzetére, valamint a kiszolgáltatott társadalmi rétegek által elkövetett bűncselekményekre gondolok. Utóbbiak tárgyalása során Beccaria mély érzékenységről ad tanúbizonyságot. Vö. BECCARIA, *A bűnökről...*, 59–60.

társadalmi egyensúlyt helyrebillenteni, ha az egyenlőség már előre adott. Beccaria ugyanakkor nem feltételezi egy egalitárius társadalom fennállását, és ezt Young is elismeri. Azonban mégsem gondolja, hogy ez aláásná érvelését, sokkal inkább arra a következtetésre jut, hogy Beccaria a modern retributivistákhoz hasonlóan – de eltérően Kanttól és Hegeltől – jelentős figyelmet fordít a törvényszerű társadalmi kontextusára, számolva annak meghatározottságaival. Young számára Beccaria nem pusztán egy általános büntetőjogi reformot kívánt, hanem – a retributív elmélet problémáját felismervén – egy olyan egyenlő társadalmat, ahol a jogok és kötelezettségek valóban egyenlően oszlanak el.²² Ha Young eszmétörténeti rekonstrukciója helyes, akkor is csak saját anakronisztikus érvelését látszik alátámasztani, miután a retributív jogelmélet egy olyan kései sajátosságára tesz utalást, amely Beccaria korában még nem volt annak része.

Young értelmezésével szemben amellettt kívánok érvelni, hogy Beccaria a büntetés általános jogát a társadalmi szerződés során feladott szabadságrészekből vezeti le, ugyanakkor a büntetések igazolását egy konzekvencialista koncepcióra alapozza. Számos példa illusztrálja, hogy az itáliai jogtudós a büntetés igazolását a szankció által előidézett haszon tekintetében fogalmazza meg, tehát a büntetés legitimitását, mértékét és hosszát annak célja szempontjából mérlegeli. Ennélfogva azokat a büntetéseket részesíti előnyben, amelyeknek a következményei valamilyen társadalmi előnnyel szolgálnak a közösség számára.

A konzekvencialista büntetőelmélet alapján „a büntetés csak akkor igazolható, ha számításba vesszük, milyen valószínű következményekkel jár a társadalmi rend eszközeként való fenntartása. [...] A büntetés akkor igazolható, ha kimutatjuk róla, hogy hatékonyan támogatja a társadalom érdekeit – egyébként nem.”²³ Úgy tűnik tehát, hogy az utilitarizmus képviselői a büntetések általános

²² YOUNG, „Cesare Beccaria...”, 323–324.

²³ RAWLS, „Kétfajta szabályfogalom”, 366.

igazolását magában a büntetés céljában látják; a büntetés akkor igazolható legitim módon, ha azt valamilyen társadalmi funkcióval látjuk el. A lehetséges büntetések közül az a megoldás élvez prioritást, amely több hasznot idéz elő, mint alternatívái.²⁴ Eszerint a büntetést annak externális értéke igazolja. Azt maga Young is elfogadja, hogy a büntetések célját illetően Beccaria egyértelműen utilitarista motivációkat sorakoztat fel, ugyanakkor értelmezése szerint a büntetés általános jogának igazolása egy retributív koncepción nyugszik.²⁵ Young szerint a büntetés legitimitása a jogtalan előnszerzés következménye, a büntetés általános célja azonban a hasznossági tézis alapján az elrettentés. Beccaria a büntetések céljának meghatározása során a következőket írja:

[N]ilvánvaló, [hogy] a büntetések célja nem az, hogy kínozzák és gyötörjenek egy érző lényt, se nem az, hogy semmissé tegyenek egy már elkövetett bűntényt. [...] Egy szerencsétlen fájdalomkiáltásai visszahívják talán a vissza nem térő időből a már elkövetett tetteket? A cél tehát nem más, mint megakadályozni a bűnöst abban, hogy polgártársainak további károkat okozzon és elejét venni annak, hogy mások így cselekedjenek.²⁶

E passzus alapján tehát Beccaria egyértelműen az általános, valamint az egyedi prevencióban látja a büntetés mint társadalmi intézmény elsődleges funkcióját. Pár paragrafussal később azonban e két funkciót is egyre, a generális prevencióra redukálja:

Mi a büntetések politikai célja? A többiek elriasztása. [...] Fontos, hogy egyetlen nyilvánvaló bűn se maradjon bün-

²⁴ FASSIN, Didier, *The Will to Punish*, szerk. KUTZ, Christopher (New York: Oxford University Press, 2018), 64–65.

²⁵ YOUNG, „Cesare Beccaria...”, 320.

²⁶ BECCARIA, *A bűnökről...*, 29.

tetlenül, de fölösleges azt megállapítani, ki követett el olyan bűncselekményt, amely már rég feledésbe merült. Egy már elkövetett gonosztettet, amelyre nincsen orvosság, csak azért büntethet a politikai társadalom, nehogy a büntetlenség csábítása károsan hasson a többiekre.²⁷

A büntetésnek tehát elsődlegesen a külső szemléltre kell hatást gyakorolnia, a potenciális bűnelkövetők megfélemlítését kell, hogy célozza. A szerző által feleslegesnek titulált büntetést nem az igazságosság nevében kell végrehajtani, hanem a büntetőpolitika következetességének fenntartása érdekében. Valóban, miképp Beccaria rámutat, a „bűnök egyik legerősebb fékje nem a büntetések kegyetlensége, hanem azok *elmaradhatatlansága*”.²⁸

Young értelmezésével ellentétben Beccaria ezzel a megoldással eliminálja a büntetés legtöbb olyan hagyományos funkcióját, amelyeket kortársai hangsúlyoztak, köztük a megtorlás elvét.²⁹ Beccaria számára a büntetés csak akkor igazolható, amennyiben az összhangban van a közhasznosság eszméjével, „amely az emberi igazságszolgáltatás alapja”.³⁰ „A büntetés egy fájdalom előidézéséből áll, azonban ez a fájdalom nem lehet a büntetés célja. A milánói felvilágosult gondolkodó szemében a megtorlás hasztalan erőszak,

²⁷ Uo., 35–36. Madarász Imre fordítását e ponton módosítottam. Az általa használt formula konceptuális félreértéseket eredményezhet, ti. fordításában azon bűncselekményeket volna felesleges büntetni, amelyek olyan személy ellen irányultak, „aki már régen az árnyékvilágba költözött”. Ezzel szemben Beccaria az elfeledett bűncselekményekre, s nem az elhunyt személyekre vonatkoztatja a „che” kötőszót. Vö. BECCARIA, Cesare, „Dei delitti e delle pene”, in Uő., *Opere*, vol. 1., szerk. ROMAGNOLI, Sergio, 35–133 (Firenze: Sansoni, 1958), 66.

²⁸ BECCARIA, *A bűnökről...*, 53. (Kiemelés tőlem – Cs. I.).

²⁹ Vö. AUDEGEAN, Philippe, „Correggere e punire: Beccaria e la funzione rieducativa delle pene”, in szerk. FERRONE, Vincenzo és RICUPERATI, Giuseppe, *Il caso Beccaria: A 250 anni dalla pubblicazione del «Dei delitti e delle pene»*, 61–86, (Bologna: Il Mulino, 2016), 61–64.

³⁰ BECCARIA, *A bűnökről...*, 21.

tehát kegyetlenség.³¹ A büntetéssel járó fájdalom nem a büntetés célja, amelyre a gazzett elkövetése érdemesíti az elkövetőt – ahogyan a retributivizmus képviselői gondolják –, hanem egy szükséges rossz valami jobb elérése érdekében.

Fontos ugyanakkor azt is megjegyezni, hogy noha a „jogtalan előny” kiegyenlítésére tett kísérlet fontos része a retributív gondolatnak, a büntetés megalapozása többnyire morális és nem jogi jellegű.³² A retributivizmus képviselői rendszerint morális intuíciónokra hivatkoznak: a törvénysértő *megérdemli* a büntetést, amelynek végrehajtása inherens morális értékkel bír. Ezzel szemben Beccaria a jogsértést nem azonosítja automatikusan az immorális cselekedetekkel. Noha a bűncselekmény olyan jogi kategória, amelynek tükröznie kell – vagy ideális esetben tükröz – bizonyos morális normákat, Beccaria jogelméletében a bűn és a büntetés is elsődlegesen jogi, nem pedig morális kategória, s így a kiszabott büntetésnek is csak közvetetten van pedagógiai, illetve morális célzata. Pszichológiai materializmusa alapján az embert természetes hajlamai vezérlik: cselekedeteink oka vágyaink és szenvedélyeink kielégítése, amely olykor szemben áll mások érdekeivel vagy bizonyos intézményi szabályokkal. Az önszeretet – mint láttuk – a gravitációs erőhöz hasonlatos, amely olyan „rendetlenségeket” eredményez, amelyek „az emberi szenvedélyek egyetemes harcában [...] a lakosság összetételének és az egyéni érdekek kereszte-

³¹ IPPOLITO, Dario, „Filosofia e diritto penale in Cesare Beccaria: Intervista a Philippe Audegean”, *Notizie di Politeia*, 116. sz. (2014): 53–61, 59. (Saját fordítás – Cs. I.).

³² Walen alapján a retribúció melletti érvek elsősorban a moralitás talaján állnak. Az elmélet hívei az alábbi főbb elvek mellett köteleződnek el: 1) aki egy jogellenes cselekedetet vagy bűncselekményt követ el, *morálisan* megérdemli az arányos büntetést; 2) a bűnös megbüntetése – a körülményektől függetlenül – *morálisan* jó, tehát a büntetés maga intrinzikusan helyes; 3) *morálisan* megengedhetetlen az ártatlanok megbüntetése vagy az aránytalanul túlzó büntetések kiszabása. Vö. WALLEN, „Retributive Justice”, Hozzáférés: 2021.03.05. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/justice-retributive>; A „*retribuere*” latin kifejezés etimológiai elemzéséhez ld. FASSIN, *The Will to Punish*, 47.

ződésének arányában növekednek”³³. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy a bűnelkövető immorális lenne. Ahogyan Philippe Audegean rámutat, Beccaria számára számos bűncselekmény az *ancien régime* egyenlőtlen társadalmi struktúrájának, illetve annak szokásjogon alapuló büntetőpolitikájának tudható be.³⁴ Talán éppen ebből az okból kifolyólag hangsúlyozza, hogy „a bűnök egyedül helyes mérője a nemzetnek okozott kár, ezért tévednek azok, akik a bűnök igazi mértékének elkövetőjük szándékát tekintik”.³⁵ A megtorló igazságszolgáltatás ezzel a koncepcióval ellentétben nem a bűncselekmény következményeit, hanem a bűntény természetét, az elkövető motivációit, valamint morális felelősségét veszi elsősorban figyelembe. Beccaria számára az igazságszolgáltatás feladata a bűncselekmény társadalmi következményeinek felmérése, nem az elkövető erkölcstelenségének megítélése.³⁶

Beccaria koncepciója az erkölcsi nevelés terén is eltérni látszik a retributivista felfogástól. Amíg utóbbi a büntetést egy olyan morális kompenzációnak tekinti, amely az elkövetőt közvetlenül teszi jobbá, addig a milánói filozófus számára a törvénynek mint olyanoknak van pedagógiai (és generálprevenációs) funkciója. Ez azonban minden esetben közvetett: egyrészt a büntetés példamutató, nevelő célzata elsősorban a külső szemlélőre irányul, másrészt – és ez a hangsúlyosabb – Beccaria empirista felfogásában az emberi erkölcsök és a morális értékek a szokások és az állandó, repetitív gyakorlatok következtében alakulnak ki, – vagy adott esetben – változnak meg. Beccaria az igazságszolgáltatást egy olyan intézménynek tekintette, amely képes ezt a – természet törvényekhez

³³ BECCARIA, *A bűnökről...*, 18.

³⁴ AUDEGEAN, „Correggere e punire...”, 80.

³⁵ BECCARIA, *A bűnökről...*, 21.

³⁶ Ezzel természetesen nem azt állítom, hogy egy jogsértés társadalmi következményének megítélésében nem játszik szerepet a morál. Értelmezésem szerint Beccaria nem elsősorban morális alapon kívánja megreformálni az igazságszolgáltatás intézményét, ugyanakkor osztja azt a nézetet, amely szerint a büntetőpolitika átalakításával bizonyos morális konvenciók is megváltoztathatók.

hasonlatos – szükségszerű folytonosságot és koherenciát megteremteni és fenntartani.³⁷

Nem a büntetés ereje az, amely a legnagyobb hatást gyakorolja az emberi lélekre, hanem annak kiterjedése; mert érzékenységünk könnyebben és biztosabban megindul a kicsi, de ismételt benyomások, mint egy erős, de múló mozdulat hatására. A szokás uralma egyetemes minden érző lény fölött, és ahogy az ember beszél és jár és a szokás segítségével kielégíti szükségleteit, úgy az erkölcsi eszméket is csak tartós és ismételt ráhatások vésik elménkbe.³⁸

Éppen ezért nem önmagában a büntetés teszi jobbá az embereket, hanem a normatív büntetőtvény kontinuitása, amely az egyéni érdeket a közösségi érdek irányába tereli, és amelynek következte büntetőpolitikája erkölcsi útmutatóként is szolgál.

Haszontalan vagy jogtalan? – A kínvallatásról

Young úgy véli, hogy Beccaria elmélete számos pontban Kant megtorló büntetőpolitikájával rokon. Láttuk azonban, hogy Beccaria számára a büntetés csupán externális értékkel bír: célja az általános és (részben) az egyedi prevenció biztosításában áll. Ezzel szemben Kant számára a büntetés inherens értékkel bír, amely független az általa előidézett következményektől.³⁹ A kanti elmélet szerint a „büntetőjog a parancsadónak az a joga a neki alávétettel

³⁷ Vö. AUDEGEAN, Philippe, „Beccaria e la deterrenza penale: Calcoli di utilità e sentimenti morali”, in szerk. DAVIES, Richard és TINCANI, Persio, *Un fortunato libriccino: L'attualità di Cesare Beccaria*, 17–31 (Milano: L'Ornitorinco, 2014); AUDEGEAN, *Cesare Beccaria...*, 87–90.

³⁸ BECCARIA, *A bűnökről...*, 57.

³⁹ Kant büntetőfilozófiai elméletének változásairól és az abszolút teóriához vezető fordulatáról ld. NAGY Ferenc, „Kant büntetési teóriájáról metafizikai-mo-

szemben, hogy bűncselekménye miatt fájdalmat okozzon neki”⁴⁰ A kanti kategorikus imperatívusz alapján az ember, s így a mindenkori büntetés sem tekinthető bizonyos szándékok elérésére szolgáló eszköznek: „az ember és általában minden eszes lény öncélként létezik, s nem pusztán eszközként, amely egy másik akarat tetszés szerinti használatára szolgál”.⁴¹ Kant ezen az alapon utasítja el a büntetés mint pusztán elrettentő (vagy pedagógiai szándékú, a bűnös „megjavítását” célzó) gyakorlat alkalmazását. Szerinte ugyanis, ezen relatívnak nevezett büntetőjogi koncepció a szankció igazságosságát szem elől téveszti, amikor alárendeli azt a gyakorlat hasznosságát kritériumainak.

A bírói büntetés [...] sohasem tekinthető eszköznek valamely más jó előmozdítására, akár a tett elkövetője, akár a polgári társadalom érdekében – mindenkor csak azért kell kiszabni a bűnözőre, mert *bűnözött* [...]. Még ha a polgári társadalom valamennyi tagja felbontja is az egymással kötött megegyezést (például egy szigetlakó nép elhatározza, hogy tagjai különválnak, s az egész világban szétszóródnak), a börtönben található utolsó gyilkost előzőleg akkor is ki kell végezni, hogy mindenki visszakapja azt, amire tettei érdemesítik [...].⁴²

rálfilozófiai felfogásának tükrében”, *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica* 70, 12. sz. (2007): 3–37, 27–32.

⁴⁰ KANT, Immanuel, „Az erkölcsök metafizikája”, ford. BERÉNYI Gábor, in Uő., *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése – A gyakorlati ész kritikája – Az erkölcsök metafizikája*, 295–618 (Budapest: Gondolat Kiadó, 1991), 437. (A kiemelést mellőztem – Cs. I.).

⁴¹ KANT, Immanuel, „Az erkölcsök metafizikájának alapvetése”, ford. BERÉNYI Gábor, in Uő., *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése – A gyakorlati ész kritikája – Az erkölcsök metafizikája*, 13–101 (Budapest: Gondolat Kiadó, 1991), 60. (Kiemelés az eredetiben.).

⁴² KANT, „Az erkölcsök metafizikája”, 438–440. (Kiemelés az eredetiben.).

Kant a büntetést a politikai igazságosságra, az ész feltétlen parancsára alapozza. A büntetést minden esetben végre kell hajtani, hogy az elégtétellel az erkölcsi-társadalmi egyensúly helyreálljon. Még az utolsó bebörtönzöttet is meg kell gyilkolni, mielőtt a szitlakók szétszélednek. Beccaria egy ilyen helyzetben kevésbé tűnik rigorózusnak:

A büntársak rendszerint elmenekülnek rögtön társuk fogásába esése után, sorsuk bizonytalansága már magában száműzetésre ítéli őket és megszabadítja a nemzetet az új törvénysértésektől, míg a bűnös jogerős büntetése eléri annak *egyedüli célját*, vagyis hogy elriasszon másokat hasonló bűncselekményektől.⁴³

Az idézett szöveghely a kínvallatási gyakorlatok elemzésének szövegkörnyezetében olvasható. Young értelmezése szempontjából ez egy kardinális rész, ugyanis tézise szerint a kínvallatás elsősorban az önvédelem elidegeníthetetlen jogát sérti.⁴⁴ Noha Beccaria a büntény beismerése és életünk feltétlen védelme között valóban lát diszkrepanciát, a kínvallatás elvetése hatástalan mivoltának (is) köszönhető. A citált passzus alapján a bűnös megbüntetésével a büntetés már azáltal eléri célját, hogy a büntársak visszariadnak a további bűncselekmények elkövetésének gondolatától, hiszen nem tudván, hogy bajtársuk vallott-e ellenük, a bizonytalanság megakadályozza őket visszatérésüktől.

Arra kívánok rámutatni, hogy Beccaria a kínvallatás gyakorlatát nemcsak (természet)jogi, hanem haszonelvű és morális szempontból is kifogásolhatónak tartja, s problematikusságát számos ponton

⁴³ BECCARIA, *A bűnökről...*, 40. (Kiemelés tőlem – Cs. I.).

⁴⁴ David B. Young egy későbbi tanulmányában azonban már elismeri, hogy Beccaria konzekvencialista érveket is felsorakoztat a kínvallatás gyakorlatával szemben. Lásd: YOUNG, David B., „Let us content ourselves with praising the work while drawing a veil over its principles»: Eighteenth-century reactions to Beccaria's *On Crimes and Punishments*”, *Justice Quarterly*, 1, 2. sz. (1984): 155–169.

igyekszik bizonyítani. Hangsúlyozza, hogy a társadalom feladata az egyén védelmének biztosítása (hiszen a társadalmi szerződés éppen e célból kötött) egészen addig, amíg a bíró a bűncselekmény tényét meg nem állapítja. Így akinek bűne nem bizonyított, az az ellentétes ítéletig ártatlannak minősül. Azonban amennyiben az elkövető bűne bebizonyosodott, a kínzás okafogyottá válik, és az egyedüli kiszabható büntetés az, amelyet a törvénykönyv rögzít. Mindezek okán Beccaria mellett érvel, hogy a kínvallatást megengedhetetlen egy beismerő vallomás reményében alkalmazni. Mi több: fennáll annak a lehetősége, hogy a fizikai fájdalmakat elszenvedő, ártatlanul megvádolt egyén maga ellen vall, hogy mihamarabb „megszabaduljon a kintől”.⁴⁵ Ebből Beccaria azt a következtetést vonja le, hogy a kínvallatás gyakorlata mélységesen ellentmondásos eredményeket idéz elő: felmentik mindazokat, akik a kínoknak képesek ellenállni, elítélve azokat, akik nem. Mindezen felül elutasításra kerül a kínvallatás azon erkölcsi indíttatású alkalmazása is, miszerint a bűnös lelkének inherens gazsága kipurgálható, az elkövető morálisan megtisztulhat a tortúra alkalmazása során.

A kínzás egy másik nevetséges indoka a becstelenségtől való megtisztítás, vagyis hogy egy törvények által becstelennek ítélt embernek a vallomását csontjai kifecskítésével kell megerősítenie. [...] Azt hiszik, hogy a fájdalom, amely egy érzés, megtisztíthat a becstelenségtől, amely tisztán erkölcsi viszonylat. [...] Maga a tortúra teszi valójában becstelenné az áldozatát.⁴⁶

Ahogy fentebb említettem, Beccaria számára nemcsak jogi és erkölcsi alapon elfogadhatatlan a kínvallatás, hanem pragmatikus okokból is, tudniillik teljes mértékben hatástalan a feltételezett cél elérésében.

⁴⁵ BECCARIA, *A bűnökről...*, 37.

⁴⁶ Uo., 36–37.

A vádlott kihallgatása az igazság megismerésének céljából történik, de ha ezt az igazságot még egy nyugodt ember külsejéből, gesztusaiból, arcvonásaiból is nehéz kideríteni, még kevésbé lehet kideríteni egy olyan embernél, akinél a fájdalom rángásai eltorzítják mindazon jeleket, amelyeken néha akarunk ellenére is tükröződik az igazság. Minden erőszakos cselekedet összezavarja és eltünteti a tárgyak közötti legkisebb különbségeket is, amelyek révén olykor az igaz a hamistól megkülönböztethető.⁴⁷

Hosszasan lehetne idézni a kínvallatás mint a „szokás által szentesített kegyetlenség”⁴⁸ aggályos mivoltát igazoló szöveghelyeket. Az azonban nyilvánvalóan kitűnik, hogy Beccaria csak a legszükségesebb esetekben tartja helyénvalónak a büntetést.⁴⁹ A *Nehezen bizonyítható bűncselekmények* című paragrafusban – miután a homoszexualitás, illetve a gyermekgyilkosság mögött meghúzódo társadalmi okokra mutat rá – azt az általános következtetést vonja le, miszerint:

[N]em lehet igazán igazságosnak (ami azt jelenti, szükségesnek) nevezni egy büntetést, amíg a törvény nem alkalmazta egy nemzet adott körülményei között a legjobb eszöközt a büntett megelőzésére.⁵⁰

A *szükségesség* az igazságos büntetés feltétele, és Beccaria szemében „[a]hhoz, hogy egy büntetés igazságos legyen, határfokának csak akkorának kell lennie, amely elég ahhoz, hogy visszatartsa az embe-

⁴⁷ Uo., 38.

⁴⁸ Uo., 34.

⁴⁹ „Minden büntetés, amely nem a feltétlen szükségességből származik, mondja a nagy Montesquieu, zsarnoki; e megállapítást így lehet általánosabbá tenni: embernek minden ember fölötti hatalma, amely nem a feltétlen szükségességből származik, zsarnoki.” Uo., 11–12.

⁵⁰ Uo., 70–71. (A fordítás módosításával – Cs. I.).

reket a bűnöktől”.⁵¹ Az igazságos büntetés tehát nem az, amelynek minőségét és mennyiségét a megtorlás joga határozza meg, hanem amely képes a bűncselekmények megelőzésének igényével fellépni.

Beccaria egy, ma relatívnak nevezett büntetési teóriát fejtett ki, melyben a büntetés célját tekintve a jövőbe tekint, addig Kant szerint a büntetés mindig retrospektív, azaz a múltba néz, vagyis a szankció mindig az elkövetett bűncselekményre ad megfelelő, a büntetssel arányos választ. Ez utóbbi nézet a ma abszolútnak nevezett büntetési elméletek sajátja, melyben a cél nem a társadalom védelme, hanem az igazságos megtorlás, a bűn eszmei kiegyenlítése a büntetés által.⁵²

Haszontalan vagy jogtalan? – A halálbüntetésről

Mint láttuk, Young egyik kulcsfontosságú érve Beccaria retributivista elköteleződése mellett az itáliai filozófus viszonya a mérsékelt büntetésekhez. Álláspontja szerint Beccaria e tekintetben az állampolgárokat nem pusztán a kellemes és fájdalmas érzetek hordozóinak tekintette, akik a társadalmi boldogság maximalizálásának partikuláris egységeit alkotják, hanem olyan felelősségteljes jogbirtokosoknak, akik, lévén emberek, méltányos bánásmódot érdemelnek.⁵³ Young erre alapozza Beccaria azon elköteleződését, amely szerint számos gyakorlat tekintetében az ember természeti jogai szempontjából a büntetés társadalmi hatékonysága irreleváns; a társadalmi hasznosság magasztos eszménye mindig másodlagos, ha egy büntetőjogi gyakorlat az elkövető emberi méltóságát csorbítja.⁵⁴ Young

⁵¹ Uo., 58.

⁵² TÓTH J. Zoltán, „A halálbüntetés a XVIII-XIX. századi német filozófiai gondolkodásban”, *De iurisprudentia et iure publico* 3, 3–4 sz. (2009): 110–138, 116.

⁵³ YOUNG, „Cesare Beccaria...”, 321.

⁵⁴ Uo., 321–322.

szerint ennek legszembetűnőbb megnyilvánulása Beccaria argumentációjában a fentebb tárgyalt kínvallatás, valamint a halálbüntetés elutasítása. Nem kívánom tagadni Young megállapítását, ugyanis Beccaria filozófiájában az egyén természeti jogai lényegi jelentőséggel bírnak. A kínvallatásról szóló szakaszban azonban igyekeztem bemutatni, hogy Beccaria az érveit nem kizárólag az ember elidegeníthetetlen jogaira alapozta, hanem a tortúra *szükségtelen* voltának hangsúlyozása révén a hasznosságra.

Young jól látja, hogy a halálbüntetés ellen megfogalmazott legfontosabb érv nem haszonelvű szempontok alapján, hanem a jogok tekintetében fogalmazódik meg. Valóban, Beccaria terjedelmesen elemzi, hogy a halálbüntetés intézménye vajon hasznos társadalmi gyakorlat-e, azonban végső soron nemcsak elrettentő hatásának eredménytelensége okán, hanem az ember elidegeníthetetlen jogainak megsértése miatt veti el.⁵⁵ Azonban érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a műben szereplő ellenérvek felsorakoztatása során Beccaria nagyobb elméleti hangsúlyt fektet a halálbüntetés hatékonyságának tagadására, mint annak jogi alapú elvetésére. Sokatmondónak találom, hogy Beccaria a halálbüntetés *jogtalanságát* csupán egy rövid bekezdésben fejt ki, miközben a *hasznosság*, valamint a *szükségesség* kérdésének megvitatására oldalakat szentel. A haszonelvű argumentáció teoretikus kitüntettsége nyomán úgy vélem, hogy noha Beccaria szemében a halálbüntetés jogtalansága vitán felül áll, érvének valódi erejét mégis a preventív hatékonyságának tagadásában látta.

A halálbüntetés tehát nem *jog*, hiszen bebizonyítottam, hogy nem lehet az, hanem a nemzet háborúja egy állampolgár ellen, mert szükségesnek vagy hasznosnak ítéli lényének megsemmisítését. De ha bebizonyítom, hogy a halálbünte-

⁵⁵ Beccaria halálbüntetés ellen szóló érveire lásd Gianni Francioni kitűnő elemzését. FRANCIONI, Gianni, „Beccaria filosofo utilitarista”, in *Cesare Beccaria tra Milano e l'Europa*, 69–87, (Milano: Cariplo – Laterza, 1990).

tés se nem hasznos, se nem szükséges, megnyerem az emberiség ügyét.⁵⁶

Ezzel természetesen nem azt állítom, hogy elmélete alapján a halálbüntetés legitim gyakorlatnak minősülne, amennyiben a tapasztalat azt mutatja, hogy elégséges elrettentő erővel bír. Philippe Audegean úgy véli, hogy a halálbüntetés hatástalan voltának empirikus bizonyítása még nem szolgáltatott volna meggyőző érveket a jogtalansága mellett, hiszen számos ellenérv megfogalmazható vele szemben: igazságosnak találhatnánk mind a társadalmi rend helyreállításának vonatkozásában, mind a *lex talionis* elve felől közelítve.⁵⁷ Éppen ezért Beccaria mindenekelőtt jogi értelemben diszkvalifikálja a halálbüntetést, ugyanakkor önmagában ez az érv nem konklúzív: a halálbüntetés intézményének pragmatikus aspektusát, az elrettentésre való alkalmatlanságát kell kimutatni. Beccaria szemében a halálbüntetés olyan ellentmondásos gyakorlat, amely egyfelől nem képes visszatartani a potenciális bűnelkövetőket a bűncselekményektől, másrészt a kivégzés látványának brutalizáló hatása megkeményíti az emberek lelkét és növeli túróképességüket.

Nem hasznos a halálbüntetés, mert kegyetlenségből ad példát az embereknek. [...] Képtelenségnek találom, hogy a törvények, melyek az általános akarat kifejezői, melyek elítélik és büntetik az emberölést, ők maguk is elkövetnek egyet, és hogy az állampolgárokat visszatartsák a gyilkolástól, elrendelnek egy nyilvános gyilkosságot.⁵⁸

⁵⁶ BECCARIA, *A bűnökről...*, 56. (Kiemelés az eredetiben.).

⁵⁷ AUDEGEAN, *Cesare Beccaria...*, 121. Talán nem véletlen, hogy Young hivatkozott retributivistái – mindenekelőtt Kant és Hegel – a halálbüntetés jogi kategóriájának kapcsán fogalmazták meg kritikájukat Beccaria elméletével szemben. Vö. KANT, „Az erkölcsök metafizikája”, 441–443; HEGEL, G. W. F., *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlatja*, ford. SZEMERE Samu (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971), 120–121.

⁵⁸ BECCARIA, *A bűnökről...*, 60.

A halál gondolata az emberek egy részét nem tartja vissza a bűncselekmények elkövetésétől – mi több, bizonyos esetekben kiutat jelent a nyomorból –, azonban „nincs senki, aki belegondolva, szabadsága teljes és örök elvesztését választaná, bármily csábító legyen is a büntett: vagyis a halálbüntetést helyettesítő örökös rabszolgaság elég ahhoz, hogy visszariasszon bármely eltökélt lelket”.⁵⁹ Mivel Beccaria koncepciója szerint a büntetés valódi elrettentő ereje nem a büntetés intenzitásában, hanem annak kiterjedésében keresendő, az örökös rabszolgaság (életfogytig tartó szabadságvesztés, kényszermunka) egy *hasznos* alternatívája a halálbüntetésnek: képes nagyobb hatást gyakorolni a külső szemlélőre, miközben a legenyhébb fájdalomt okozza a bűnös testének.⁶⁰

Konklúzió

Cesare Beccaria értekezése hagyományosan egy proto-utilitarista értelmezési keretbe ágyazódik. Véleményem szerint David B. Young helyesen bírálja ezt az értelmezési hagyományt,⁶¹ miközben igyekszik kidomborítani azokat az elemeket, amelyek inkonzisztensek egy klasszikus utilitarista koncepcióval. Mindazonáltal úgy vélem, hogy kritikája éppen ezért téveszti célját. Young bírálatának implicit kiindulópontjában Bentham utilitarista felfogása áll, amellyel Beccaria műve – a különböző teoretikus hangsúlyeltolódások miatt – semmiképp sem azonosítható.⁶² Beccaria számára a haszonelvű

⁵⁹ Uo., 58.

⁶⁰ „Azon büntetéseket és azon alkalmazási módjaikat kell tehát előnyben részesíteni, amelyek, megtartván az arányosságot, a legmélyebben és legtartósabban hatnak az emberek lelkére és a legkevesebb gyötrelmet okozzák a bűnös testének.” Uo., 29.

⁶¹ Ld. még: YOUNG, „»Let us content ourselves...«”, 155–169.

⁶² A legnyilvánvalóbb különbség természetesen Beccaria elméletének kontraktualista megalapozásában rejlik. Luigi Ferrajoli amellett érvel, hogy Beccaria épp a szerződéselmélettel – pontosabban a szerződés során feladott szabad-

koncepció főként strukturális kérdés, amely csak részben vonatkozik individuális cselekedetekre. Bírálatának középpontjában a törvényhozás és a büntetőjog társadalmi intézményeinek hasznossága áll, jóllehet a hasznosság nem egy mindent felülíró elv. Éppen ebből kifolyólag Beccaria elméletének számos eleme tűnhet inkonzisztensnek a klasszikus utilitarista perspektívából.

Minden jel arra utal, hogy Young a Bentham névvel fémjelzett utilitarista koncepciót állítja ellentétbe Beccaria konzekvencialista büntetőpolitikájával, és mindezek alapján érvel amellett, hogy a szerzőt célszerűbb a megtorló igazságszolgáltatás keretrendszerében értelmezni. Mindemellett úgy vélem, hogy noha Beccaria elmélete nem mutat rokonságot Kant megtorláson alapuló jogfilozófiájával, bizonyos szempontból megtámogathatja a kanti nyilvános igazságosság kritériumát.⁶³ Ahogyan Young felhívja rá a figyelmet, Beccaria azon tézise, amely szerint „[n]incsen szabadság ott, ahol a törvények megengedik, hogy bizonyos esetekben az ember megszűnjön *személy* lenni és *dologgá* váljék”⁶⁴, rezonál a kanti imperatívuszra, amely a személy instrumentalizálásának lehetőségét tiltja meg. Mindazonáltal az is világos, hogy a halálbüntetés alternatívájaként szorgalmazott kényszermunka a bűnelkövetőt egyrészt olyan eszközzé alakítja, amely a potenciális bűnelkövetők elrettentésének céljaul szolgál, másfelől az ember méltóságának integritását is kérdésessé teszi. Nem véletlenül jegyzi meg Young, hogy Beccaria bizonyos esetekben a társadalmi hasznosság maximalizálása érdekében a saját formuláját is képes figyelmen kívül hagyni.⁶⁵

ságrészekkel – képes garantálni, hogy „utilitarizmusa” ne a „többség”, hanem a „mindenki” hasznát célozza. FERRAJOLI, Luigi, „Beccaria e Bentham”, *Diciottesimo Secolo*, 4. sz. (2019): 75–84, 81–82.

⁶³ Vö. ROTHER, Wolfgang, „Contractualism and Humaneness: The Philosophical Framework of Pietro Verri’s and Cesare Beccaria Arguments on Interrogational Torture and Capital”, *Beccaria: Revue d’histoire du droit de punir*, 2. sz. (2016): 69–89, 80.

⁶⁴ BECCARIA, *A bűnökről...*, 45. (Kiemelés az eredetiben.)

⁶⁵ YOUNG, „Cesare Beccaria...”, 321.

Ahogy arra igyekeztem rámutatni, Young legfőbb érvei nem támasztják alá Beccaria retributivista elköteleződését. Az itáliai jogreformer büntetőpolitikáját egy olyan konzekvencialista logika jellemzi, amely alapján – a benthami koncepcióval ellentétben – a hasznosság nem minden esetben élvez primátust az igazságosság eszméjével szemben. Mindazonáltal – a kanti koncepcióval ellentétben –, a büntetések alapvetően nem az elégtételen és az elkövető morális érdemén alapulnak, hanem mindenkor a társadalmi céljuk és következményük teszi őket szükségessé. Young szemében Beccaria társadalmi érzékenysége, valamint az emberi jogok kitüntetett jelentősége kizár mindennemű utilitarista elköteleződést, amely – tézise szerint – bizonyos esetekben ártatlanok megbüntetésével, valamint mértéktelen büntetésekkel kívánja elrettenteni a potenciális bűnelkövetőket. Ezzel szemben Beccaria elméletében a büntetéseket meghatározó utilitarista elvek nem olyan eszközöket írnak elő, amelyek a legnagyobb mértékű büntetéssel rettentik el a bűnelkövetőket, hanem sokkal inkább azokat a kívánatosnak tartott büntetéseket határozzák meg, amelyek segítségével a lehető legtöbb ember a lehető legmérsékeltőbb büntetésekkel visszatartható a bűnöktől. A legenyhébb büntetés elvét a társadalmi szerződés biztosítja, amely során az individuumok csupán a legkisebb szabadságrészükről mondtak le. Beccaria kontraktualizmusa valóban korlátozza a hasznossági kritériumokat, ugyanakkor ebből nem a retributív büntetőelmélet melletti elköteleződése következik: mindettől függetlenül az értekezést alapvetően egy konzekvencialista logika határozza meg.⁶⁶

⁶⁶ Beccaria elméletének értelmezésére számos kísérlet született, s a mai napig erősen vitatott, hogy a retributivista-utilitarista tengely mely pontján helyezkedik el a szerző. Véleményem szerint e kategóriák fenntartással kezelendők, mivel teret adnak a leegyszerűsítő interpretációknak. Mindazonáltal Beccaria elmélete eltér a szigorú értelemben vett retributivista és utilitarista koncepcióktól egyaránt. Elméletének „hibrid” értelmezéséhez ld. DE CARO, Mario, „Utilitarianism and Retributivism in Cesare Beccaria”, *The Italian Law Journal*, 2, 1. sz. (2016): 1–12; WHITE, Mark D., „On Beccaria, the Economics of

Értelmezésem szerint David B. Young nem számol azzal a tényrel, hogy *A bűnökről és a büntetésekről* című értekezés elemzése során Beccaria művét elsősorban a klasszikus utilitarizmus elköteleződésével és annak fogalmi eszköztárával állítja szembe. Beccaria konzekvencialista koncepciójának történeti szituáltságából adódóan nem állhatott szándékában az elméletét benthamiánus nyelven megfogalmazni – s így fogalmi és teoretikus szinten is szükségképpen eltér attól. Ez ugyanakkor nem jelenti azt – ahogyan arra Young javaslatot tett –, hogy Beccaria elméletét egy retributív modellként kellene értelmeznünk. Fontos észrevenni azt is, hogy a megtorló büntetőelmélet Beccaria korában egy általánosan alkalmazott büntetőpolitika volt, és ennek köszönhetően felhasználhatta volna annak központi fogalmait és direktíváit, amennyiben *szándékában állt* volna.⁶⁷ Ezzel szemben úgy gondolom, hogy Beccaria pontosan az *ancien régime* szokásjogon alapuló, megtorló büntetőmodelljének az alternatíváját kívánta létrehozni.

Crime, and the Philosophy of Punishment”, *Philosophical Inquiries*, 2, 2. sz. (2014): 121–137. Az értekezés szabályutilitarista interpretációjához ld. AUDEGEAN, *Cesare Beccaria...*, 105–109.

⁶⁷ „Mert, ha egy történelmi szereplő szándékosan jelentett ki vagy követett el valamit, s ennek volt számára jelentése, akkor ebből következően szándékának bármely hiteles leírása szükségszerűen olyan fogalmak felhasználásával lehetséges, melyeket maga legalább elvben alkalmazhatott volna saját cselekedetének leírására és osztályozására. [...] Nem lehet ugyanis (logikailag) helytálló értékelését nyújtani valamely szerző cselekedetének anélkül, hogy először ne tisztáznánk, hogy egy adott cselekedet végrehajtása szándékában állt-e, vagy egyáltalán szándékában állhatott-e.” SKINNER, Quentin, „Jelentés és megértés az eszmetörténetben”, ford. JÓNÁS Csaba, in szerk. HORKAY HÖRCHER Ferenc, *A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe*, 7–53 (Pécs: Tanulmány Kiadó, 1997), 31.